

Slušný člověk je vždy a vždy sám a

SÁM

Názvy jeho prací ze 30. let minulého století, vydávaných časopisecky, v soukromých tiscích i oficiálně, zná snad každý, i ten, kdo je nečetl: *Onanie jakožto světový názor, Máchův kult, Manželství – sanatorium pro méněcenné, Patologie fyzické zdatnosti* aj. Narodil se jako ‚buržoaz‘ ještě za rakousko-uherského mocnářství, v roce 1912 – a zemřel před třiceti lety, 19. ledna 1978, a to v situaci naprosto ‚neburžoazní‘: jeho myšlenkové východisko – subverze, přerůstající v totální negaci – jako by jej zadusilo. Odešel rezignovaný nejen na svět, ale i na vlastní život. Stal se příkladným dítětem revoluce, jež tatáž revoluce přivedla pod gilotinu. Zemřel v popření radikálního novátorství avantgardy, která jej zrodila a vynesla na výsluní, po bok Štyrského, Toyen, Nezvala, jako nostalgik, ctitel starých pořádků, jako misantrop, nihilista, popírač všeho – i sebe samého. **Bohuslav Brouk**: jeden z prvních českých propagátorů psychoanalýzy, biolog, estetik, lingvista, autor esejů, poezie, publicistických textů, vědeckých prací i ztracených či dosud nenalezených próz a memoárů. Autor, jehož leckdy kruté ironii nelze nikdy upřít vtip, člověk ‚po camusovsku‘ skeptický ke své existenci i k bytí veškerého okolního světa, bytostně podvratný filozof, jemuž byla individualita a konkrétní smyslový, namnoze sexuální prožitek vždycky víc než teorie tisícíhlavého davu. Básník, jenž „*snaží se protlouci světem jako nezúčastněný divák, který má právo hvízdát, kdykoliv se mu hra nelíbí...*“

Svůj vrchol – první a zřejmě také poslední – prožil za první republiky, zejména ve 30. letech, kdy se co britký útočník na měšťáckou morálku, kulturu a její hodnotový systém, na všemožné konvence, tabu, klišé a fráze, s pobaveným úsměškem vydával – s Freudem a Jungem po boku – na lov kolektivních neuróz, jehož výsledky pak s gustem předváděl na všech ryncích: poštuchoval, provokoval, rozkládal a demytizoval. Nenáviděl ideologie a alibistickou poslušnost lúzy, byť sám, až do svých pozdních let, fedroval sociální rovnost, odvozenou z Marxe, byť sám, podobně jako Wolker, v čase své první slávy, nikdy hmotně neustrádal a s komunismem koketoval spíš salonně než z reálné potřeby. Druhá světová válka a gottwaldovský puč v osmačtyřicátém roce ale jeho život postupně obrátily naruby – ačkoliv byl proti diktaturám vždycky podezřívavý a pronikavě je, zvláště v poválečných letech, demas-

„Svoboda. Demokracie... ano, znám ji! Měla velkou ošklivou prdel a srdce-ducha snad vůbec žádného.“

(B. Brouk: *O svobodě a demokracii*, 1951)

Bohuslav Brouk, nedatováno

koval, právě nacismus a především komunismus v něm roznítily fatální „*smutek ze života*“. V březnu 1948, ve svých šestatřiceti letech, byl donucen k emigraci, k dalšímu pobytu v cizí, nehostinné krajině, zprvu Francii, poté Austrálii a v letech 1958–78 ve Velké Británii, které nikdy nepřivykl a která nikdy nepřivykla jemu. Ale měl možnost volby? Pakliže by Brouk zůstal ve své vlasti, stihl by jej zřejmě záhy osud Kalandry, Teiga či Biebla – tedy jistojistá potupná smrt, snad jen s možností vybrat si katanský nástroj.

Temno, které zachvátilo Československou republiku na konci 40. let, jako by se simultánně rozlilo i v duši Bohuslava Brouka: jeho existenciálně laděná poezie, byť formálně klasického stříhu, spadající spíš do století devatenáctého, přes Gellnera a Machara snad až k Havlíčku Borovskému, vypovídá o samotě i touze tuto samotu přetnout – sebevraždou. Čtyři *Dopisy z exilu příštím milenkám* ještě bravurně splétají demytizaci pojmů jako vlastenectví, demokracie, odchod ze země či revolta s totální tělesností: spontánně a (bá)snivě erotizují, resp. sexualizují myšlenku – zatímco publicistické a korespondenční výpady zejména vůči fenoménu tuzemského exilu po osmačtyřicátém roce, jemuž se rakví staly bezvýznamná mocenská přetahování a půtky, prozrazují houstnoucí hořkost, trudnomyslnost a ústup ze všech pozic. Ne náhodou shrnuje většina čtyřsetstránkové knihy **Zde trapno existovat** (Host, 2008), záslužně su-

marizující autorovu slovesnou činnost po odchodu ze země, Broukovy texty ze jména z 50. let; poslední dvě dekady svého žití autor věnoval raději činnosti odborné (viz do svazku nezařazená vědecká práce *Plants Consumed by Man* z roku 1975) – anebo, příznačněji, zarytému mlčení.

Ohlíží-li se autor – na přiložených fotografiích zachycený jako podsaditý, předčasně zestárlý muž, jehož tvář brázdí směs urputnosti, cynické nezáúčastnosti a bolesti – z pozice exulanta za svým avantgardním, bohémským mládím, pak tak činí bezskrupulózně, avšak s prosakujícími nostalgii. Šlehne sice po Mukařovském (jistě v leccěms trefnou) charakteristikou člověka oportunisticky střídajícího kabáty a milujícího funkce a tituly, karikuje sice Nezvala jako opilce a sexuální-

tíme za těmito slovy vysílanými do minulosti i dávku stesku, byť nepřiznaného a všemocně potlačovaného. Vždyť Francie na přelomu 40. a 50. let Broukovi byla „*bezdným kráterem noci – / bez-*

„Samá proč umožnila život a nejstřízlivější lidé západní civilizace jsou tak nalinkováni, jako ještě nebyl žádný opilec.“

(B. Brouk: *Dopisy z exilu příštím milenkám*, 1949)

nadějí k uzoufání“, Austrálie zas nudnou a spálenou, z ostalou zemí – a též v Anglii bylo vždy „*trapno existovat jak ve dne, tak i v tmách*“. Cizinec se nikdy, ani jedinou svojí fasetou nestal našincem. Naopak zůstal do smrti věrný svému přesvědčení, že „*slušný člověk je vždy a vždy sám*

a sám“. Navzdory nuzným zaměstnáním, která musel přes svoji mnohostrannou kvalifikaci vykonávat. Navzdory nemožnosti publikovat svůj zásadní spis *O šalbě svobody a filosofie*, na němž pracoval v letech 1954–58. Navzdory odvážné autoanalytické cestě do svého dětství, ke zřejmě klíčovému traumatu z otcovské autority a náhlému odchodu milované vychovatelky, o nichž otevřeně hovoří v textu *O svobodě a demokracii*.

Četná místa jak v jeho knihách z první republiky, tak v nynějším mnohovrstevnatém svazku *Zde trapno existovat* prokazují, že Bohuslav Brouk byl přes všechny destruktivní masky, jež si nasazoval, člověkem jemného citu – básníkem, který z obav před agresivitou uniformního světa kolem chtěl tento svět neslitovně přetavit k obrazu svému, podřídit jej své v leccěms výjimečné, v leccěms však též aristokraticky povýšené individualitě. Tvůrcem, jehož devizou byla permanentní ostrážitost před všemožnými prodejci prefabrikované a umravněné reality. On ve své komplikovanosti a nevyzpytatelnosti toužil po průzračném: po skutečnosti syrové, bez rtěnky a líčidel, po životě, za nějž ručí svým životem. Než se dobral krutého poznání, že vlastně neví jak smysluplně existovat, několikrát se tohoto svého snu dotkl.

Radim Kopáč

Bohuslav Brouk, Londýn 1968

ho zhýralce, potopí sice československý surrealismus – vyjma Štyrského a Toyen – coby „*reklamní záležitost*“, avšak cí-

ŽIVOT JE TRPĚLIVÉ ČEKÁNÍ NA ŠPATNÝ KONEC

Rozhovor s Viktorem A. Debnárem, editorem knihy Bohuslava Brouka *Zde trapno existovat*

Co tě přivedlo k zájmu o exilovou tvorbu Bohuslava Brouka: fenomén exilu, nebo výjimečnost samotného autora?

V Broukově osobě se v mém případě protuly tři faktory – a jejich průsečík mě nakonec dovedl k zájmu o Broukův život v exilu, a především o jeho tamější tvorbu. Za prvé, a to byl podnět nejmocnější, jsem znal Broukovu provokativní tvorbu z třicátých a čtyřicátých

let, která mě po myšlenkové i stylistické stránce ve svých jednotlivostech i celku nesmírně oslovovala. Za druhé sehrál podstatnou roli můj zájem o české exilové literáty, konkrétně o autory, kteří byli nuceni odejít z republiky po únorovém převratu v roce 1948. Jedná se v naprosté většině o osobnosti, v porovnání s exulanty tzv. posrpnovými, které byly v bývalém domově kvůli svému odchodu zapomenuti nebo polozapomenuti.

A přitom šlo v mnoha případech o tvůrce významné, kteří ‚měli jméno‘. Jedním z nich byl Bohuslav Brouk. A konečně se v mém zájmu o tohoto autora odráží náklonnost k české meziválečné avantgardě, jejíž byl Brouk nepřehlédnutelnou osobností.

Broukovy texty ze 30. let – tedy ty jediné dosud dobře známé – byly krásně bezskrupulózní, výsměšné a otevřené. Jak se jeho tón změnil s odchodem z Čech?

Svůj nezaměnitelný, pronikavý styl si Brouk zachoval i v exilu – nadále se v jeho textech, hlavně zpočátku, tj. z konce čtyřicátých let a v raných letech padesátých, odrážely ironická podvratnost vůči tehdejšímu společenskému diskurzům, demystifikace tradičních hodnot, resp. pseudohodnot, a konvencí. Broukova zkušenost s exilem, se vším, co v jeho případě obnášela, tedy mj.

pocitem dvojí cizoty (v neznámých zemích a v rámci exilové a krajanské komunity) a zhoršujícím se zdravotním stavem, nicméně postupně umocňovala jeho pesimismus, prohlubovala jeho rezignaci a lhostejnost vůči lidskému údělu a životu. Zřetelné náznaky takového Broukova životního postoje byly ostatně patrné již v jeho tvorbě vznikající v ČSR. V každém případě jsou však Broukova nejlepší exilová díla pravdivá, a to slovy jeho vrstevníka Jana Hanče ve smyslu „*naléhavosti jakéhokoliv druhu a mravnosti třeba nepochopitelné*“.

Zůstal Brouk i v exilu dál věrný svým prvorepublikovým tématům, tedy psychoanalýze a antropologii?

Může to být pro někoho možná překvapující, ale Brouk se psychoanalýze tak, jak se jí zabýval v některých prvorepublikových publikacích a článcích, nevěnoval. Pokud jde o antropologii, ani té se nevěnoval ve smyslu své knihy *Patalogie životní zdatnosti* (1937) – ovšem pokud bychom tento vědní obor chápali jako nauku o člověku, jeho podstatě, postavení a poslání ve světě atp., antropologická hlediska bychom našli v mnoha Broukových exilových písemnostech. Na druhou stranu se Brouk, jelikož byl absolventem mimo jiné pražské přírodovědecké fakulty, začal z čistě existenčních důvodů věnovat biologii. Nejdříve v Austrálii, později především ve Velké Británii, kde působil v roli pedagoga postupně na několika školách.

Jak vypadal Broukův všednodenní život po roce 1948? Z jeho poezie, která je do svazku *Zde trapno existovat rovněž zařazena, často vystupují motivy samoty, odcizení, strachu, dokonce úvahy o sebevraždě...*

V první řadě je nutné zmínit, že Broukův život v ČSR a v exilu se diametrálně odlišoval. S příchodem do exilu se dostával do situací, které mu byly jakožto příslušníkovi české intelektuální elity a členovi jedné z nejznámějších podni-

katelských rodin (firma Brouk a Babka) naprosto neznámé. Zejména v prvních letech byla Broukova životní situace nesmírně napjatá, a to jak z pohledu existenčního, tak existenciálního. Být vyrván ze svého předchozího života, ocitnout se z ničeho nic v novém prostředí bez rodiny, být obklopen novými lidmi apod. – to vše znamenalo obrovský nápor na psychiku. Ex post svou situaci ve Francii Brouk shrnul v jedné ze svých básní: „*Zajdeš na svobodu, jež jediná ti byla ponechána.*“ K těmto prožitkům se postupem času přidávalo ‚rozleptávání‘ jeho přesvědčení o smysluplnosti exilových aktivit. Po nabytí celé řady veskrze negativních lidsko-politických zkušeností mezi ostatními exulanty a krajany se rozhodl veřejného exilového angažování stranit. Vedle toho tu i tam do jeho života – a následně i tvorby – vstupuje prvek teskné touhy a sentimentálnosti,

„Malý člověk zůstane vždy malým a malost je opak charakteru.“

(B. Brouk v dopise H. Ripkovi, 1950)

ti, narušující a otupující Broukovu radikálnost a subverzivnost. Výsledkem je rezignace na život, trpná odevzdanost osudu a samota. „*V nic nevěřím, v nic nedoufám, nic nemiluji,*“ jak ve své *Knize neklidu* napsal Fernando Pessoa.

Brouk žil po osmačtyřicátém roce ve Francii, v Austrálii a nakonec ve Velké Británii. Potkal tam někoho z Československa?

Jelikož z poučného Československa odešlo mnoho významných osob ze sféry kultury, politiky nebo školství, s nimiž se Brouk stýkal již předtím, s celou řadou z nich se potkával i později v zahraničí. Styky tak – a platí to především pro Francii a Velkou Británii – udržoval kupříkladu s malíři Toyen a Jindřichem Heislerem, výtvarným teoretikem Františkem Kovárnou, politikem Jaroslavem Stránským nebo bohemistou Karlem Brušákem. A vedle těchto osob přišel do kontaktu s velkým množstvím nových lidí: seznámil se například s Františkem Listopadem, s nímž během pařížských let navázal blízké přátelství, nebo s bývalým ministrem Hubertem Ripkou.

„Hodím se do emigrace jak parník na Saharu, a proto se nedivte, jestliže se domýšlím, že emigrace je trpělivé čekání na špatný konec.“

(B. Brouk v dopise H. Ripkovi, 1949)

Co se s Broukovým jménem a dílem dělo v Československu po letech zostouzení a zapomnění? Připomněl je někdo i liberálnějších šedesátých letech?

Bohužel ne. Ačkoliv bylo během šedesátých let mnoho významných ‚uměle zapomínaných‘ postav připomenuto, Broukovo jméno mezi nimi nefigurovalo. Proč tomu tak bylo, se dnes můžeme pouze dohadovat. Pravděpodobně se jednalo o souhrn několika důvodů: odchod do exilu, ‚velkokapitalistický‘ třídní původ, vystupování proti komunistické politice (zejména v poválečných letech), názorový radikalismus či povrchní vnímání jeho osoby a tvorby jakožto úsměvné kuriozity.

Ve dvaasedmdesátém roce se Broukovi podařilo přijet do Prahy. Ví se, proč se vracel? A proč tu nezůstal?

Brouk navštívil Československo na základě přání své bývalé manželky Miroslavy a staršího bratra Jaroslava. A samozřejmě byl taktéž zvědavý, jak se Praha, resp. celá země, změnila. Během přibližně dvoutýdenního pobytu se – po více než dvaceti letech – setkal s řadou svých starých přátel; další jako Biebl, Kalandra či Nezval již nežili, někteří rovněž zvolili exil... Brouk opouštěl republiku rozčarován, podle svých slov se „smíšenými pocity“. O rok později měl přesto snahu se do ČSSR opět podívat, nicméně komunistický režim mu začal klást podmínky, které pro něj byly neakceptovatelné, např. povinnost složit vysoký finanční obnos ve valutách – takže jakákoliv další návštěva se nekonala. A jeho eventuální trvalý návrat? Ten byl z řady důvodů naprosto vyloučený. Ač byl Brouk s mnoha věcmi v Británii nespokojený, v porovnání s nastupující normalizací v Československu se co do kvality života jednalo o diametrálně odlišnou situaci. Se svým původem a svou minulostí by to zde – velmi mírně řečeno – neměl jednoduché.

V knize *Zde trapno existovat* chybějí dvě podstatné práce, které Brouk v exilu napsal: studie *O šalbě svobody a filosofie* a anglicky psaná knížka *Plants Consumed by Man*. Měl jsi možnost ty texty číst?

Ano, obě práce jsem měl v ruce. V prvním případě se jedná o značně rozsáhlý filozofický spis, na němž autor pracoval pět let a jehož předmětem zájmu jsou otázky spojené s pojmem svoboda a s jeho proměňujícími se významy v lidském myšlení. Necelé dva roky po dokončení této práce publikoval Brouk na stejné téma články v revui *Svědectví*, kde některá ze svých nekompromisních tvrzení ze spisu zmínil. Ani to ovšem nezabránilo ostré reakci ze strany některých čtenářů. V případě publikace *Plants Consumed by Man* z roku 1975 jde o text vzniklý na základě Broukovy již zmiňované pedagogické činnosti. Od roku 1968 působil na jedné z londýnských polytechnik, kde se věnoval problematice aplikované biologie a potravinám. V samotné knize se zaměřil, jak ostatně titul napovídá, na plodiny využívané člověkem, a to z hlediska jejich geografického rozšíření, fyziologie a etymologie názvů. Za zmínku rovněž stojí, že Brouk publikaci doprovodil vlastními, velice zdařilými kresbami.

Z Broukova díla byly po devětaosmdesátém roce reeditovány, a to bohužel s minimálním ohlasem, některé jeho spisy v knihách *Lidská duše a sex* a *Autosexualismus a psycho-*

***erotismus*. Jako by autor stál hluboko ve stínu svých avantgardních kolegů Štyrského, Nezvala či Toyen. Nebo jeho druhý čas teprve přijde?**

Kdyby ten čas přišel, bylo by to samozřejmě jediné dobře. Z velké části závisí na nakladatelích, zda budou ochotni Broukovy texty tisknout. Co se týká exilové tvorby, jedná se o uvedený filozofický spis, jehož eventuální publikaci ale komplikuje dlouhodobá a náročná editor-

Bohuslav Brouk, Londýn 1967

ská práce, kterou je třeba rukopisu věnovat, a zároveň – vzhledem k zaměření, rozsahu a náročnosti textu – výhled na minimální prodejnost knihy. Neméně přínosné by bylo podruhé vydat díla z třicátých a čtyřicátých let, z nichž některá jsou dnes téměř nedostupná. A přitom obsahují myšlenky v současnosti mnohdy aktuálnější, než byly v době svého prvního vydání. Jde o tituly *O smrti, lásce a žárlivosti*, věnující se otázkám sebevraždy, průkopnickou lingvisticko-estetickou studii *Jazyková komika*, dále „psychologický portrét lidstva“ *O funkcích práce a osobitosti* či *Lidé a věci*. Posledně jmenovaný text – pokud bychom chtěli názorně ilustrovat aktuálnost Broukových děl – zkoumá poměr člověka k věcem, které jej obklopují. Zavádí mimo jiné pojmy chrematofilie a chrematoklastie, jež symbolizují opačné extrémy: lpění na věcech a odpor k věcem. Což je tematika v nynější hédonistické společnosti více než aktuální.

Radim Kopáč

Foto archiv
Ivana Brouka

Publicista a editor **Viktor A. Debnár** se narodil v roce 1979 v Praze. Vystudoval mezinárodní teritoriální studia a americká studia na Institutu mezinárodních studií FSV UK. Spolupracuje s knihovnou Libri prohibiti; žije v Praze. Publikoval historickou práci *Konopí a marihuana: Spojené státy americké a cannabis v první třetině 20. století* (Volvox Globator, 2005). V lednu t. r. vydalo brněnské nakladatelství Host v jeho uspořádání soubor exilových textů psychoanalytika a biologa Bohuslava Brouka (1912–78).